

Miłosława Borzyszowska-Szewczyk, Justyna Horodecka

"Studia Germanica Gedanensia", t.
11, red. Andrzej Kątny, Gdańsk 2003 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 5, 271-278

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIŁOSŁAWA BORZYSZKOWSKA-SZEWCZYK, JUSTYNA HORODECKA

**DEUTSCH-POLNISCHE WECHSELBEZIEHUNGEN
IN SPRACHE UND KULTUR,
„STUDIA GERMANICA GEDANENSIA”, T. 11,
POD RED. A. KĄTNEGO, GDAŃSK 2003, SS. 400**

W ostatnich miesiącach ukazał się pod redakcją Andrzeja Kątnego 11 tom „Studia Germanica Gedanensia” – publikacji Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego zatytułowanej *Deutsch-polnische Wechselbeziehungen in Sprache und Kultur* [Polsko-niemieckie relacje na płaszczyźnie języka i kultury]. Wydanie pozycji zostało sfinansowane przez Uniwersytet Gdański oraz Wydział Filologii Wszechnicy Mazurskiej. Tom zawiera 19 artykułów w języku niemieckim, pogrupowanych tematycznie według działów: tytułowe *Deutsch-polnische Wechselbeziehungen in Sprache und Kultur* [Polsko-niemieckie relacje na płaszczyźnie języka i kultury], *Kultur und Literaturwissenschaft* [Kultura i literaturoznawstwo] oraz *Linguistik* [Lingwistyka], jak również liczne recenzje.

Pozycję otwiera artykuł Tomasza Czarneckiego pt. *Gotisches im Wortschatz des Polnischen* [Gotycki w słownictwie języka polskiego] (s. 5-24), w którym autor poszukuje śladów języka gockiego w języku polskim, sięgając po najstarsze (z okresu 0-600 n.e.) dowody jego śladów w słowiańszczyźnie. Z wielu przytoczonych przykładów polskich zapożyczeń autor skupia się na analizie ponad 60 słów, których pochodzenie gockie uznaje za najbardziej prawdopodobne. Zaletą artykułu jest przejrzystość i jasność kryteriów podziału zapożyczeń, według których przebiega analiza. Autor rozróżnia zapożyczenia pewne, prawdopodobne, możliwe, wątpliwe i pozorne, analizując ich etymologię w oparciu o najnowsze źródła naukowe i uzupełniając o własny komentarz. W przypadku ostatnich dowodzi przekonywująco ich innego niż gockie pochodzenie.

Praca autorów gdańskich, Camilli Badstübner-Kizik i Edmunda Kizika, na temat *Sprachen Lernen in der frühen Neuzeit. Polnisch- und Deutschunterricht in Danzig vor dem Hintergrund der »Vierzig Dialogi« des Nicolaus Volckmar (1612)* [Nauczanie języków we wczesnych czasach nowożytnych. Lekcja polskiego i niemieckiego w Gdańsku w oparciu o »Vierzig Dialogi« Nikolause Volckmara 1612] (s. 25-52), dotyczy stanu i metodyki nauczania języka polskiego i niemieckiego na Ziemi Gdańskiej w pierwszej połowie XVII wieku. Autorzy sięgnęli w tym celu po źródła w postaci fragmentów listów arystokraty Ługowskiego do swego syna przebywającego w Niemczech w celu nauki języka oraz fragmentów

podręcznika do nauki języka niemieckiego i polskiego w 40 dialogach dotyczących sytuacji życia codziennego tamtego okresu, autorstwa Nicolausa Volckmara. Podręcznik ten został scharakteryzowany pod kątem metodyki i realiów nauczania języków obcych (niemieckiego i polskiego), o czym wiele mówi treść analizowanych dialogów, odzwierciedlających realia życia tamtego okresu. Z artykułu dowiadujemy się także wiele o stanie szkolnictwa dwujęzycznego na terenie Prus Królewskich. Autorzy dostarczają szerokiego zakresu danych na temat ilości i rodzajów szkół dwujęzycznych oraz dokonują charakterystyki uczęszczających do nich uczniów, jak i ówczesnej kadry nauczycielskiej. Znajomość języków obcych była w tamtych czasach, jak się okazuje, wręcz niezbędna, a wynikała z dwujęzyczności omawianych terenów. Zjawiskiem powszechnym wśród rodzin arystokratów było wysyłanie dzieci w podróże zagraniczne w celu zdobycia ogłady i przyswojenia obcej mowy przez młodego adepta, bo „*kto się dworem bawi, bez niego [tu autor Ługowski miał na myśli język niemiecki-aut.] się żadną miarą obejść nie może*” (s. 27, cyt. za: »*Jasia Ługowskiego podróże...*«, s. 122-123).

Płaszczyzną, w której dochodzi do bezpośredniej konfrontacji obcych sobie kultur jest niewątpliwie translacja. W kolejnym artykule autorstwa Rachel Pazdan i Agnieszki Buk pt. *Danziger Lachs oder Wódka Gdańska* [Danziger Lachs czy wódka gdańska] (s. 53-64) poddano krytycznej analizie 6 opublikowanych dotąd pełnych przekładów eposu *Pan Tadeusz* A. Mickiewicza na język niemiecki, pod kątem nazewnictwa potraw i napojów. Znajdziemy tam 11 nazw potraw i ich, często bardzo różniące się od siebie, odpowiedniki w przekładach, począwszy od chyba najbardziej znanej polskiej potrawy – bigosu, przez „czarną polewkę” (tło konotacyjne jest tu szczególnie ważne), po różne rodzaje napojów alkoholowych, jak choćby tytułowa wódka gdańska. Jako że pojęcia dotyczące realiów kulturowych stanowią niewyczerpane źródło wiedzy na temat zwyczajów panujących w danej kulturze, przybliżanie ich kulturze obcej w procesie tłumaczenia jest cennym wkładem w procesie wzajemnego zrozumienia (s. 64). Jak wynika z przeprowadzonej w artykule analizy – nieznanostwo owych realiów może prowadzić do nieporozumień znajdujących swój wyraz w nietrafnym doborze translacji, a przez to – w skrajnym przypadku, do wprowadzenia odbiorcy w błąd.

Czasów nam bliższych, bo współczesnych, dotyczy tematyka artykułu o przekazie reklamowym autorstwa Dariusza J. Majkowskiego pt. *Kommunikationsstau in der Werbung? Werbekommunikate als Gegenstand interkulturellen Transfers an ausgewählten Beispielen der Werbetexte für ausländische Produkte in Polen* [Zakłócenia komunikacyjne w reklamie? Komunikat reklamowy jako przedmiot transferu kulturowego na wybranych przykładach tekstów reklamowych zagranicznych produktów w Polsce] (s. 65-75). Autor przytacza w nim niemieckie hasła reklamowe, porównując je z ich odpowiednikami w języku polskim pod kątem językowej i kulturowej zgodności. Przy analizie przekładu tekstów reklamowych autor rozróżnia 4 modele przekładu: dokładną językową i kulturową

zgodność, zgodność częściową, niewielki stopień zgodności (względnie jej brak) i przypadki z pogranicza tych klas. Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, iż słaba znajomość lub niedocenywanie czynników językowo-kulturowych w procesie tłumaczenia tekstu reklamowego może prowadzić do nieporozumień, a w konsekwencji do słabej skuteczności bądź wręcz niepowodzenia danej reklamy na obcym rynku.

W kolejnym artykule pt. *Die Zukunft der Vergangenheit. Die Auseinandersetzung der polnischen Germanistik mit den deutschen Spuren in Polen. Aktualisierte Fassung* [Przyszłość przeszłości. Zmagania polskiej germanistyki z niemieckimi śladami w Polsce. Wersja uaktualniona] (s. 65-76) Jürgen Joachimsthaler przedstawia problem recepcji niemieckiego dziedzictwa na terenach wysiedlonych i przyłączonych odgórnie do Polski w roku 1945, charakteryzując go na przestrzeni minionego półwiecza. Autor ukazuje drogę przemian w powojennych stosunkach polsko-niemieckich, które na początku nacechowane były ze strony polskiej nieufnością i niechęcią ze względu na świeżą pamięć wspólnej najnowszej historii oraz z powodu silnej propagandy ówczesnych polskich władz komunistycznych w tym kierunku. Po owym okresie milczenia nastąpił czas stopniowego, ponownego wzrostu zainteresowania niemieckim dziedzictwem kulturowym – przede wszystkim na płaszczyźnie literatury, w czym, zdaniem autora, szczególnie zasłużyli się polscy germaniści. W artykule znajdziemy nazwiska i tytuły ważniejszych prac z okresu od roku 1945 po czasy nam współczesne, dotyczących wątków niemieckich śladów w literaturze i kulturze, które przyczyniły się do powrotu wcześniej niechętnie i rzadko podejmowanego tematu stosunków niemiecko-polskich. Jednocześnie autor dokonuje charakterystyki rozwoju polskiej germanistyki okresu powojennego, która, na początku zredukowana z przyczyn politycznych do dwóch ośrodków we Wrocławiu i Poznaniu, mogła rozwinąć się dopiero po 1960 r. Powstałe wówczas ośrodki zaczęły pulsować własnym życiem, tworząc swoją odrębną historię tak, iż obraz historii polskiej germanistyki stał się mało przejrzysty (s. 82-83). Autor łączy historyczną rzetelność z zacięciem polemicznym i tym samym artykuł ten stanowi ważny przyczynek do obrazu powojennej historii polskiej germanistyki, jako że jeszcze do niedawna brakowało tego typu całościowych opracowań.

Natomiast artykuł Lucyny Wille zatytułowany *Das Slawentum als Exponent der Humanitätsidee im Denken Johann Gottfried Herders* [Słowiańskość jako egzemplifikacja idei humanistycznych w myśli Johanna Gottfrieda Herdera] (s. 103-112) skoncentrowany jest na kwestii słowiańskiej w spuściznie filozofa. Rozpoczynając od szkicu historycznego XVIII wieku, autorka przechodzi następnie do tekstu źródłowego i analizuje pojęcia *Volk* oraz *Humanität* w ujęciu J.G. Herdera, odwołując się równolegle do wybranych jego komentatorów i interpretatorów. Podsumowując swoje rozważania na temat „rozdziału słowiańskiego”, stwierdza, że filozof traktował narody słowiańskie jako ucieleśnienie idei humanizmu w swoim rozumieniu. nrzeciwstawiaiac jego zdaniem słowiańskie cechv – cicha

pracowitość („stiller Fleiß”) i pokojowe nastawienie („Friedlichkeit”) – charakterowi dominujących narodów w Europie, które swoją przewodnią pozycję budowały na konfrontacji, podboju i żądzy władzy (s. 111).

Kolejny artykuł – *‘Der Sturm geht über die Gräber in Polen’. Anmerkungen zu Walter Flex* [‘Burza nad grobami w Polsce’. Przypisy do Waltera Flexa] autorstwa Hansa Rudolfa Wahla (s. 113-129), zawiera treść wykładu wygłoszonego na UG. Wykład ten był poświęcony rozważaniom na temat noweli *Der Wanderer zwischen beiden Ländern* niemieckiego poety frontowego W. Flexa. Jako student miał on w swoim życiu również pomorski epizod – pracował w Warcinie jako nauczyciel trzech wnuków żelaznego kanclerza Ottona von Bismarcka. To „literackie requiem na temat zmarłego leutnanta Wurche” (s. 121) określa bremeński literaturoznawca jako „najbardziej popularną książkę (...) opublikowaną podczas pierwszej wojny światowej przez niemieckiego pisarza”, która „w krótkim czasie osiągnęła status książki kultowej, a następnie utrzymała tenże przez ponad ćwierćwiecze” (s. 115). Poprzez analizę wątków biograficznych W. Flexa, jak również treści i przesłania jego utworu, H. Rudolph przechodzi do nawiązania do partyjnego hymnu NSDAP – *Pieśni Horsta Wessela* [Horst-Wessel-Lied], wykazując podobieństwa w zawartym w niej przesłaniu do twórczości W. Flexa, której zresztą H. Wessel był wielbicielem. Artykuł przybliży nam okoliczności narodzin i sukcesu ideologii nazistowskiej w Niemczech, bowiem H. Rudolph uważa nowelę W. Flexa za „kulturową pożywkę narodowego socjalizmu” (s. 128).

Kolejny artykuł traktuje o realiach życia kulturalnego Wolnego Miasta Gdańska. Marek Andrzejewski w tekście *Die Danziger Stadtbibliothek (1918-1945)* [Gdańska Biblioteka Miejska] (s. 131-158) opisuje sytuację w latach 1918-1945 czołowej księżnicy Wolnego Miasta, której to zbiory są podstawą obecnej Gdańskiej Biblioteki PAN. Autor ukazuje stan biblioteki, analizując jej budżet, przyrost zbiorów, ruch czytelnicy oraz kontakty z bibliotekami Rzeszy i Europy, posługując się między innymi przystępnie zredagowanymi zestawieniami. Jednocześnie uzmysławia czytelnikowi rolę tejże instytucji w życiu kulturalnym i naukowym Gdańska. Co ciekawe, gdański historyk pokazuje, jak sprawnie instytucja ta umiała korzystać z dobrodziejstwa dostępnych w tamtych czasach mediów w celu informowania oraz propagowania własnej działalności. Autor porusza również problem wpływu ideologii nazistowskiej na pracę biblioteki w latach 30., a także przebieg zabezpieczenia zbiorów przed zbliżającym się frontem, jak i prace po zakończeniu działań wojennych w Gdańsku, mające na celu ponowne zgromadzenie rozprzeczniętych zasobów.

Artykuł Wioletty Knüttel pt. *Letzte Jahre in Ostpreußen. Zur Heimatproblematik in ‘Jokehnen’ von Arno Surminski* [Ostatnie lata w Prusach Wschodnich. Problematyka stron ojczystrych „Heimatu” w ‘Jokehnen’ Arno Surminskiego] (s. 151-158) skoncentrowany jest na twórczości pisarza niemieckich kresów wschodnich Arno Surminskiego. Autorka, analizując strukturę i treść *Jokehnen*, polemizuje z jej zdaniem krzywdzącym zaszeregowaniem twórczości A. Surminskie-

go m.in. przez Louisa Ferdynanda Helbiga do li tylko literatury wypędzenia, która pomija moralną analizę, koncentrując się na „uduchowianiu” [Verklärung] obrazu stron ojczystych (s. 152). Zdaniem W. Knütel powieść ta otwiera wiele możliwości interpretacyjnych, a sam Surminski próbuje w swojej twórczości dotrzeć do przyczyn niemieckiego nieszczęścia, zmuszając czytelnika do rozmyślań o minionym świecie i czasie (s. 158).

Krieg, Flucht und Vertreibung. Danzig 1945 [Wojna, ucieczka i wypędzenie. Gdańsk 1945] (s. 159-176) to tytuł artykułu Uwe Wiebena, którego treść opiera się na wygłoszonym przez autora wykładzie w Instytucie Germanistyki UG w listopadzie 2002 r. Szczegółowy opis okoliczności wydarzeń roku 1945 autor rozpoczyna szkicem sytuacji historycznej, poprzedzającej przymusowe wysiedlenie Niemców. Artykuł opatrzone jest bibliografią dotyczącą historii Wolnego Miasta Gdańska oraz jako stolicy dzielnicy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Gau Danzig-Westpreußen), ucieczki i wypędzenia z Gdańska, historii zabytków miasta, jak również faktami z historii Żydów gdańskich. Niewątpliwą zaletą tej bibliografii jest fakt, iż zawiera ona publikacje również najnowszej daty, czyli z roku 2002. Niestety, ogranicza się ona do pozycji wydanych w języku niemieckim (bądź angielskim), marginalnie traktując opracowania polskich naukowców, nieprzetłumaczonych na wymienione języki obce.

Dwa kolejne artykuły dotyczą tej samej monografii. Pierwszy z tekstów *Rückblick ohne Zorn und Lügen* [Spojrzenie wstecz bez gniewu i kłamstw] (s. 177-182) to właściwie recenzja z przypisami Heinricha Olschowsky’ego dotycząca wydanej w roku 2002 książki Marion Brandt *Für eure und unsere Freiheit?* [Za waszą i naszą wolność?]. Znak zapytania w tytule interpretuje H. Olschowsky jako próbę odpowiedzi na pytanie, czy aby na pewno impuls wolnościowy z Polski tamże, tj. do „czerwonych Prus”, dotarł. Tematyka omawianej książki koncentruje się na reakcji literatury wschodnioniemieckiej na wydarzenia polskiego Października’56 i przełomowych wydarzeń ‘80/81. M. Olschowsky ustosunkowuje się do kolejnych też M. Brandt i uzupełnia historyczno-polityczny kontekst wydarzeń.

Natomiast Marion Brandt w tekście *Angst und Hoffnung. Prosa von Schriftstellern in der DDR über die Solidarność-Revolution* [Strach i nadzieja. Proza pisarzy NRD o rewolucji Solidarności] (s. 183-200) egzemplifikuje różne postawy artystyczne pisarzy NRD w odpowiedzi na wydarzenia polskiego Sierpnia’80 oraz narodzenie ruchu Solidarność, jak również śledzi tegoż konsekwencje ze strony państwa. Autorka koncentruje się na utworach Very Friedländer, całkowicie identyfikującej się z systemem – jak pisze M. Brand – zainstalowanym w 1945 r. po wschodniej stronie Łaby (s. 187), Moniki Nothing, o robotniczych korzeniach, uznaną przez cenzurę za sympatyzującą z ruchem Solidarności (s. 189) oraz intelektualisty z politycznego podziemia NRD – Gerta Neumanna.

Cykl artykułów dotyczących motywów polskich w literaturze wschodnioniemieckiej zamyka tekst *Der Pole. Anmerkungen zu einer Figur aus Christoph*

Heins Roman Willenbrock [Ten Polak. Przypisy do postaci z powieści Christopha Heina Willenbrock] (s. 201-205) Martina Schönemanna, który pozostaje w kręgu literatury wschodniemieckiej. Autor przeprowadza analizę roli postaci Polaka Jurka w wydanym w 2000 r. utworze, zaliczonym do tzw. Wende-Romane, czyli powieści przełomu. Fabuła tej książki opowiada o rozterkach życia przeciętnego obywatela wschodnich landów Niemiec lat 90. – byłego inżyniera państwowego zakładu za czasów NRD, a obecnie właściciela komisju samochodowego Willenbrocka¹. Polak Jurek jest postacią drugoplanową – najbliższym współpracownikiem tytułowego bohatera. W swoich rozważaniach, głęboko osadzonych w tekście utworu, autor dochodzi do wniosku, że Polak reprezentuje w tej powieści „lepsze, autentyczne strony bohatera [tytułowego Willenbrocka – aut.], jest gwarantem jego tożsamości i ostrzegającym przed zakusami złych mocy” (s. 205).

W następnej kolejności w omawianej publikacji znajdujemy *Auswahlbibliographie zum Polenbild in der deutschen Literatur* [Wybrana bibliografia do tematu obrazu Polski w literaturze niemieckiej] (s. 207-303), poszerzoną i zaktualizowaną przez Mirosława Ossowskiego wersję bibliografii Jensa Stübena z roku 1994². Aktualizacja odnosi się przede wszystkim – jak zastrzega M. Ossowski – do najnowszych prac badawczych nad stereotypami, tj. wydanych po 1994 r. Autorzy tej obszernej pracy (o objętości blisko 100 stron) koncentrują się na publikacjach badających obraz Polski i Polaków w literaturze niemieckiej, jak również w prasie, filmie i podręcznikach szkolnych. Natomiast świadomie pomijają prace dotyczące recepcji literatury niemieckiej w Polsce oraz publikacje podejmujące zagadnienia polsko-niemieckich związków literackich. Bibliografia ta poprzedzona została rzetelnym objaśnieniem zastosowanych skrótów, jak również wewnętrznym spisem treści, umożliwiającym korzystającemu lepszą orientację. Osobno pogrupowane zostały więc zbiory tekstów, literatura naukowa i bibliografie. Z kolei literaturę naukową zaszerogowano tematycznie, według poszczególnych autorów i epok, względnie przełomowych wydarzeń historycznych, do których odnoszą się dane publikacje. W ramach literatury po 1945 r. wyodrębniono literaturę RFN, NRD, Austrii i Szwajcarii. Tytuły polskich opracowań dodatkowo przetłumaczono na język niemiecki, co znakomicie ułatwia niemieckiemu czytelnikowi orientację w polskojęzycznej bibliografii, a oprócz tego przy nowych opracowaniach umieszczono wskazówki dotyczące treści rozdziałów. Skrupulatność w uzupełnianiu bibliografii, a także przemyślana i klarowna forma opracowania tematu jest na pewno dużą zaletą tego wyboru.

Drugi dział publikacji – *Kultur und Literaturwissenschaft* obejmuje 4 artykuły poruszające zagadnienia z pogranicza kultury – dotyczące komunikacji międzykul-

Vgl. Uwe Wittstock, *Die Rache des Autohändlers*, „Die Welt”, 24.06.2000.

W: *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte* 2 (1994) s. 123-188

turowej, polityki kulturalnej, konfrontacji kultur i literaturoznawstwa. Pierwszy z nich, pt. *Von der mono- zur interkulturellen Kompetenz der Führungskräfte* [Od mono- do międzykulturowej kompetencji kadry kierowniczej] (s. 305-312) Marcina Maciejewskiego, traktuje o zagadnieniach z zakresu komunikacji w biznesie i rosnącej roli kompetencji międzykulturowej w warunkach gospodarki globalnej. Jako kompetencję międzykulturową autor rozumie kompetencję fachową (konkretną wiedzę faktograficzną), społeczno-komunikatywną (m.in. zdolność empatii, komunikatywność i umiejętność rozwiązywania konfliktów) i kompetencję w zakresie samooceny w ramach własnej kultury i kultury obcej. Sukces w obszarze komunikacji międzykulturowej upatruje we wzajemnych relacjach obu wspomnianych płaszczyzn. Pod kątem obecności wszystkich tych składowych kompetencji analizuje niemiecki rynek usług szkoleniowych. Artykuł opatrzony został niemieckojęzycznym wyborem bibliografii.

W artykule *Deutsch-slowakische Kulturpolitik und Kulturbeziehungen. Die Herausforderungen der deutschen Kulturpolitik* [Niemiecko-słowacka polityka kulturalna i stosunki kulturalne. Wyzwania niemieckiej polityki kulturalnej] (s. 315-324) Marcela Takáčová podejmuje 3 zasadnicze problemy. Po pierwsze, rozpatruje wytyczne niemieckiej polityki kulturalnej w kontekście międzynarodowym i europejskim, nakreślając jej założenia i działania. Następnie przechodzi analogicznie do analizy działalności słowackiego ministerstwa ds. kultury, jego wpływów w zakresie stosunków międzynarodowych i integracji europejskiej, jak również prezentacji kultury słowackiej za granicą. Ostatnim poruszonym przez autorkę z Banskiej Bystrzycy zagadnieniem jest kwestia kształtowania niemiecko-słowackiej polityki kulturalnej.

Kopfüber in die Fremde und zurück – sehr persönliche interkulturelle Erfahrungen bei der Begegnung mit China [Naprzód w nieznanie i z powrotem – bardzo osobiste międzykulturowe doświadczenia spotkania z Chinami] (s. 325-336) Julii Hiltner to retrospektywne spojrzenie autorki na doświadczenia zdobyte podczas trzyletniego pobytu w Państwie Środka. Barwnym i żywym językiem J. Hiltner zestawia powszechne w Polsce (i w Niemczech) wyobrażenia i stereotypy dotyczące Chin i jej mieszkańców z rzeczywistością, przybliżając jednocześnie czytelnikowi wizję Chińczyków dotyczącą życia w Europie. Wypowiedź swoją kończy refleksją, jak wiele Europejczyk może nauczyć się od kultury orientalnej.

Artykuł zamykający ten dział poświęcony jest dadaizmowi. Klaus Hammer w tekście „*er kommt abhanden mit der hand, er kommt abfüßen mit dem fuß...*”³ *Dada und kein Ende* [Dada bez końca] (s. 337-349) definiuje ten ruch artystyczno-literacki jako „*mix poezji, skeczu, happeningu, muzyki i manifestu, stopienie się / fuzję produkcji tekstowej z wykładem, obrazem, plakatem, odczytem*

poetyckim, wystawą i rewią, anty-sztukę nonsensu – w perfekcyjnej samoinscenizacji” (s. 337). Autor ukazuje kolejne twarze dadaizmu – działalność zuryckiego Cabaretu Voltaire, berlińską twórczość *Merz* w wydaniu Kurta Schwittersa czy też działalność artystyczną pochodzącego z Kolonii Maxa Ernsta, jednego z późniejszych założycieli surrealizmu w Paryżu. K. Hammer stara się także uzmysłowić czytelnikowi wpływ tego ruchu na późniejsze zjawiska artystyczne i literackie, takie jak Pop Art., niemieckojęzyczną poezję „Grupy Wiedeńskiej” czy też Ernsta Jandla. Również i ten tekst wzbogacony jest bibliografią tematyczną.

Obszarem, w którym najmocniej odzwierciedla się charakter kultury danego narodu jest z pewnością jego język. a dogłębnieszemu poznaniu języka obcego oraz pracy tłumacza służy najlepiej rzetelna analiza porównawcza dwóch (lub więcej) języków obcych. W ostatnim, ściśle językoznawczym artykule Zygmunta Tęczy pt. *Zur Frage der Direktionalität einer kontrastiven deutsch-polnischen Artikelanalyse* [O problemie ukierunkowania w niemiecko-polskiej analizie kontrastywnej rodzajnika] (s. 351-355) poruszony został problem ukierunkowania w kontrastywnej analizie języka niemieckiego i polskiego na przykładzie niemieckiego rodzajnika. Autor prezentuje 2 sposoby podejścia do zagadnienia: analiza może bazować na korpusie opartym o oryginał i tłumaczenie, przez co ze swej istoty przebiegać będzie w kierunku od języka wyjściowego do języka docelowego (analiza unilateralna) lub, bazując na kategorii nadrzędnej (*tertium comparationis*), będzie miała charakter kierunkowo neutralny (analiza bilateralna). Autor postuluje stosowanie obydwu typów analizy, jako że połączenie ich wyników da pełniejszy wgląd w problematykę (s. 354). Pytanie postawione w artykule ma podstawowe znaczenie dla językowych badań kontrastywnych.

Niewątpliwą zaletę omawianego tomu stanowi duża rozpiętość tematyczna przy jednoczesnym zachowaniu głównego wątku, jakim jest konfrontacja kultur na różnych płaszczyznach. Dlatego też pozycja ta powinna trafić w ręce szerokiego grona czytelników, zarówno filologów, jak i historyków, kulturoznawców, tłumaczy czy politologów. Tematyka ta bowiem jest niezwykle aktualna w obliczu potrzeby wzajemnego zrozumienia i poszanowania odrębności i różnorodności kultur jednoczącej się Europy, a w szczególności w regionie Kaszub i Pomorza, który od wielu wieków stanowi obszar konfrontacji, rywalizacji, a zarazem przenikania się kultury polskiej i niemieckiej.